

SARLÓS BÉLA

Válasz Dolmányos István kritikai megjegyzéseire

A Történelmi Szemle 1974. évfolyam 1—2. számában közölt tanulmányom rövidített részlete a dualizmus egész közigazgatási rendszerét feldolgozó monográfiának. Fél évszázad közigazgatási vonatkozású magyar jogszabályait dolgoztam fel, publicisztikai munkákra egyetlen fejezetben sem hivatkoztam, s az adott terjedelem mellett nem is foglalkozhattam. Már a tanulmány második bekezdésében megírtam, hogy témámat az adókezelést módosító két törvény (az 1909: XI. és XII. tc.) érinti, „az adók nagyságát és alapjait, a lakosság egyes rétegeinek az adózásában való részvételét szabályozó anyagi jellegű adótörvények témánk határain kívül esnek. Az adóigazgatás átalakítása azonban nem érthető meg az egész adórendszer reformjának rövid ismertetése nélkül, ezért elsősorban ezzel kell foglalkoznunk.” Mindössze három oldalon foglalkoztam a bevezetni kívánt új adókkal, s 27 oldalon az adókezelési reformmal és a háborús adótörvényekkel. Hogyan lehet a tanulmány ilyen terjedelem aránya mellett már eleve torzítási, vagy elhallgatási tendenciákat feltételezni? — nem értem. Nem értem Dolmányos Istvánnak azt a módszert sem, amely Wekerle 1918. évi háborús adótörvényében (1918: IX. tc.) található radikális adóemelését úgy állítja be, mintha Wekerle általánosan radikális politikusnak tekintetem volna. S mi szgyelni való van Wekerle pénzügyi zsenialitásában? Lehet tagadni, hogy korának egyik legkiválóbb pénzügyi szakembere volt? Mi szükség volt cáfolatként hivatkozni az adóreform egyes történelmi előzményeivel, amikor a tanulmány 3. bekezdésében a következőket írtam: „A Wekerle Sándor miniszterelnök és pénzügyminiszter által előkészített adóreform szálai még 1893-ra, a Wekerle által készített adóügyi emlékiratra vezetnek vissza. Nem értem azt a módszert sem, amely a tanulmány néhány szavának önkényes idézésével olyat kíván cáfolni, amit nem állítottam. Dolmányos szerint: „Az új törvények benyújtására nem azért került sor 1907 végén, mert a régi rendelkezések már nem szolgálhatták azokat a célokat, amelyek érdekében törvénybe iktatták azokat» (85. l.)”, hanem azért, mert a tömegek nyomása 1906/7-ben kikényszerítette a taktikázást a demokratikus adóreformmal.” Én viszont nem általában írtam a régi rendelkezésekről, hanem az új adókezelési törvény eklektikus jellegét kiemelve, a 84. és 85. oldalon arra mutattam rá, hogy a pénzügyi közigazgatásban és a közigazgatási jogban található adópolitikai garanciális természetű rendelkezések, a századforduló után, az imperializmus korában már nem szolgálhatták azokat a célokat, amelyek érdekében törvénybe iktatták azokat. Hasonló önkényes, a logikai összefüggésekkel szembenálló idézetekkel a tárgyilagos olvasó még több esetben találkozhat, mindegyikre nem térhetek ki. De ami ennél lényegesebb: nem én írtam, hanem Dolmányos István írta, hogy „*demokratikus adóreformmal*” (saját kiemelésem: S. B.) kellett taktikázni 1906/7-ben. Hát most „*antidemokratikus*” (saját kiemelésem: S. B.) volt-e az adóreform, amely mellé a koalíciós kormány idején a függetlenségi párt is odaállt, ahogy két bekezdéssel korábban írta, vagy „*demokratikus*” (saját kiemelésem: S. B.) volt-e, ha a tömegek nyomása kényszerítette ki azt? Döntse el ezt a kérdést ő, én itt csupán a következők figyelembe vételét javaslom.

A földadóról szóló 1909: V. tc. általa is hivatkozott mellékletének ne csak az utolsó sorát olvassa el, mely a 100 000 K kat. tiszta jövedelem utáni, régi, illetve új adók összegéről szól,

hanem az egész táblázatot. Akkor kiderül, hogy 10 K kat. tiszta jövedelem után egy családtagga 6 K II. oszt. kereseti adót (ezt nevezték „fejadónak”) kellett fizetni. 100 000 K kat. tiszta jövedelem után pedig 12 K-át, hogy a régi adótörvények szerint 10 K kat. tiszta jövedelem után összesen 9.75 K földadót, általános jövedelmi pótdadót és II. oszt. kereseti adót kellett fizetni, az adóreform szerint pedig összesen 2 K földadót. A különbséget tehát 7.75 K (79.4%) a 10 K kat. tiszta jövedelmű földdel rendelkező kisparaszt javára. De még a 200 K kat. tiszta jövedelmű földet bíró középparaszt adója is 44.9%-al csökken. S kísérelje meg kivetíteni a kataszteri tiszta jövedelmet a paraszti ingatlanok nagyságára, akkor kiderül, hogy a 20—25 holdas középparaszt sem fizeti az új jövedelemadót. Az adóreform tehát nagy paraszti tömegeket érintett volna olyan kedvező módon, amely már több volt „szociális olajcseppnél”. Ne feledkezzék meg arról sem, hogy: „Az adóstatistika tanúsága szerint az ország adóköteles birtokosainak 88 százaléka még csak 100 korona kataszteri tiszta jövedelmet sem húz földje után.” (A képviselőház pénzügyi bizottságának jelentéséből. 1909. évi Magyar Törvénytár 38. l.) Ne hagyja figyelmen kívül azt sem, hogy a korábbi adótörvények a progresszivitást nem ismerték, a korábbi jövedelmi pótdadó nem volt progresszív, kulcsa azért volt magasabb az új jövedelemadónál, mert nem az adóalap, hanem a már megállapított adótétel után kellett fizetni, s gazdagot és szegényt egyenlő arányban terhelte.

Aki az adóreform-törvényeket és azok indoklását elolvassa, az előtt nem lehet kétséges hogy a reform lényegét az új, progresszív jövedelemadó képezte. Persze, hogy nem volt ez „igazi, demokratikus progresszivitás”. Sehol nem írtam ezt, ellenkezőleg, azt állítottam: „Nem volt túl nagy ez a progresszivitás, 0.7 — és 5% között mozgott, tehát a nagy jövedelmeket nem kívánta komoly mértékben megadóztatni, de a korábbinál sokkal igazságosabban, a szociális szempontoknak — az indokolásban kifejezetten kiemelt — figyelembe vételével akarta az adóterheket az egyes társadalmi rétegek között elosztani.” Hogyan tulajdoníthattam döntő jelentőséget annak, hogy a jövedelemadóról szóló törvény a földtulajdon adóalapját a kataszteri tiszta jövedelem két és félszeresében állapította meg, amikor megírtam: „az 1909. évi Wekerle-féle adóreform ezek szerint a szegényparasztok, a kisiparosok, a kiskereskedők, a kiszívetésű alkalmazottak létfeltételeit komoly mértékben javítani akarta, a nagybirtok adóterhét változatlanul hagyta, vagy jelentéktelenül csökkentette, a finánciókét pedig a korábbinál jóval nagyobb mértékben akarta megadóztatni” (69. l.). Dolmányos István sehol nem cáfolja, mert nem tudja cáfolni azt a fontos állításomat, hogy: „Az adóreform a finánciókéra kívánta a kisemberek korábbi adóterhének nagy részét áthárítani” (69. l.). Az adókulcsok közötti különbségek pontos felsorolásával, a pénzügyigazgatóságok és a közigazgatási bizottság adóügyi bizottságának a finánciókét rendkívül hátrányosan érintő szerepe részletes ismertetésével tételesen bizonyítottam ezt. Ezért volt az adóreform alapvetően agrárius szellemű. Mindaz, ami a Magyarország Története 1972-ben megjelent IV. kötete 316—317. oldalain az agráriusoknak nagytőke ellenességéről, a bankuzsora elleni álláspontjáról, a földbirtokosok és a „kisemberek” anyagi romjain tobzódó nagytőkéről olvasható, alátámasztja ezt a véleményemet. De ennél még fontosabb az, amit az új adóketési eljárásról írtam: a nagybirtokosok jövedelemadóját az OMGE helyi szerveinek véleménye szerint kellett megállapítani (79. l.), ezzel szemben a finánciókét terhelő kereseti és jövedelemadó ketésében az adóketés bizottságok szerepe megszűnt, s helyébe a pénzügyigazgatóságok és az adóügyi bizottság jogköre lépett (72. l.). Ráműtattam, hogy ez az adóketési módszer már nem tekinthető kizárólag Wekerle koncepciójának, sőt megkockáztattam azt a következtetést is, hogy ő „bizonyára tisztában volt azzal, hogy az ilyen irányú adóketési és ketelési módszer a fináncióke éles ellenállását váltja ki, s az 1909-ben már bomladozó koalíció bukására vezet” (71. l.). Hogyan lehet ezek után azt írni, hogy szerintem Wekerlét „elnyomták” volna, s megfeledkezni arról, hogy kiműtattam: az új jövedelemadó kedvezőtlenül érintette azokat a földbirtokosokat, akiknek nagyobb jövedelmet biztosító bérházuk is volt, s akik tartósan külföldön éltek. De megírtam, hogy az 1912: XII. tc. 6. §-a megszüntette a nagybirtokosoknak a puszták (a község belterületétől nagyobb távolságban lévő nagybirtok) utáni pótdókedvezményét is. De nem kedvezett a nagybirtokosok-

nak az 1919: V. tc. 1. §-a sem, mert „elrendelte az évtizedekkel korábban elkészített földadókataszterek kiigazítását. a művelési ágakban bekövetkezett változások keresztülvitelét és az aránytalanul alacsonyban besorozott földeknek újabb, az esetek többségében magasabb osztályba sorolását. A törvény indokolása kifejezetten meg is említette, hogy a földadó százaléknak tervbevett 50% csökkentését az adókataszter kiigazítása előreláthatóan ellensúlyozni fogja” (70. l.). Itt kétszer is a „kiigazítás” szót használtam, hogyan lehet élesen kifogásolni a 100. lapon használt „átalakítás” kifejezést? Nem torzít ez a szó, nem beszél a kataszter „felcseréléséről” (sehol nem írtam ilyet), hanem plasztikusan kifejezi, hogy a jövőben nem a régi, az elavult kataszteri kimutatás, hanem a valóságos helyzetet megközelíteni kívánó, a már kiigazított kataszter szolgál az új földadó alapjául. Ezt a változtatást nem kívánja tudomásul venni Dolmányos István.

A jövődelemdóról szóló törvény indokolása kiemelte, hogy az adókulcs magasabb az osztrák és alacsonyabb a porosz adókulcsnál. (1909. évi Magyar Törvénytár 178. l.) Ha pedig így van, akkor mért túlzás, hogy az osztrákkal szemben a porosz tőkét kívánta előnyben részesíteni Wekerle? Hiszen a reform életbeléptetése után nem állott volna érdekében az osztrák tőkének, hogy Magyarországra történő beáramlása folytán magasabb adót fizessen, mint Ausztriában, viszont a porosz tőke Magyarországon alacsonyabb kulcs mellett adózott volna, mint Poroszországban. S az 1907 októberi magyar—osztrák pénzügyi egyezménynek miféle túlhangsúlyozása az, amely megállapítja, hogy továbbra is az osztrák hatóságok állapították meg az osztrák pénzintézetek magyarországi fiókjainak adóalapját, de immár a magyar jogszabályok szerinti mértékben, s a kettős adóztatás látszatát elkerülendő mondotta ki a jövődelemdó-törvény 29. §-a, hogy a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok jövődelemdója e vállalatok kereseti adójának pótlékát képezi. S miféle stilisztikai módszer az, amely Wekerlének általam jelzett céljait „keménykötésűen osztrákellenes magatartás”-nak minősíti, amikor a 78. oldalon a pénzügyi egyezménynek az adóreformmal való összefüggésére rámutatva — többek között — azt írtam, hogy az egyezmény, „ha nem is nagy mértékben, de lazította a dualizmus addigi pénzügyi kereteit”. Hol van itt, vagy másutt szó „keménykötésűen osztrákellenes magatartás”-ról? S ha ez a magatartás nem is volt ilyen, mégis fontos politikai lépésnek tekinthető, mert az osztrák finánciókét a korábbinál kedvezőtlenebb helyzetbe kívánta hozni, ennek megszüntetésével, az osztrák tőkeimport jelzett akadályának elhárításával Tisza valóban helyre állította a dualizmus gazdasági alapjának egyik fontos pénzügyi egyensúlyát. A „gazdasági” szót azért emeltem ki, mert Dolmányos István az általa idézőjelbe tett mondatrészéből ezt a szót kifejejtette. Én viszont nem általában írtam a dualizmus alapjáról, hanem egyedül a gazdasági alapjáról.

Dolmányos István szerint azért rossz a kiindulópontom, mert „A Wekerle-féle adótörvényekben a koalícióban képviselt agrárius és finánciókés érdekeltségek *kompromisszum*-törekvése tetesült meg.” De hogyan tekinthető kompromisszumnak az olyan adórendszer, amelyben csak a pénzintézetek adókulcsát nem szállítják le, s amelyben az állami és törvényhatósági szervek a korábbi helyzettel eltérően úgyszólván korlátlan lehetőséget kapnak valóságos jövődelmük felkutatására, megbízható irataikba való betekintésre, — a nagybirtokosok jövődelemdóját pedig elsősorban az OMGE helyi szerveinek véleménye alapján állapítják meg, úgy, ahogy tanulmányomban részletesen előadtam, s amelyek részletes megismétlése felesleges. Ha Dolmányos István az adóreformnak Lukács László által előkészített 1912. évi novelláját tekintette volna kompromisszumnak, akkor közelebb járna a valósághoz. E novella kompromisszumos jellegét elég részletesen ismertettem (87—89. l.), rámutattam, hogy a módosítások sem a finánciókét, sem a nagybirtokot nem elégitették ki, kiemeltam, hogy a tömegek aktivizálódása folytán mennyiben jelentett politikai taktikázást a novella, majd hangsúlyoztam, hogy Tisza pártbeli pozíciójának megerősödése, házelnöksége, az obstrukció letörése, a védőertörvény erőszakos megszavaztatása után a Lukács-kormány — és nem egyedül Tisza — minden taktikázást félretéve, az 1913: VI. tc.-el határozott, kemény, korábban példátlan kodifikációs módszerekkel elsöpörte az egész adóreformot. Sehol nem írtam, hogy „az agráriusok uralmát felváltotta a finánciókés uralma”. Nem vitatható az sem, hogy az adóreform elhalsztását, módosítását, majd a napirendről történt

levételét a nemzeti munkapárti kormányok kezdeményezték. Az adótörvények körüli politikai harcok ismertetése, az úri reakció akár nagybirtokos, akár fináncdőkés ágának bírálata témám határain kívül esett, erre rámutattam a 100. oldalon Pölskei Ferenc két könyvére történt hivatkozással.

Egészen szokatlan az a mód, ahogy Dolmányos István a forgalmi adó bejelentett emelésével kapcsolatos tévedéséről ír. Azt állítja, hogy a forgalmi adó bejelentett emeléséről az egyetemi tankönyv 472. oldalán nem írt, pontatlanul idéztem. Betűszerinti pontossággal idéztem, ezt mindenki megállapíthatja, aki tanulmányom 100. oldalát a tankönyv 472. oldalával összehasonlítja. Azt írta, hogy „ezzel a csökkentéssel — különös tekintettel a forgalmi adó bejelentett emelésére — a nagytőke elégedetlen volt”. Forgalmi adó pedig a dualizmus korában Magyarországon nem létezett. Mért kell ezzel vitatkozni, amikor a 100. oldalon kiemeltem, hogy nem tehet tévedéséről, nemcsak erről, hanem a többről sem, mert „speciális pénzügyi szakismeret, főleg adóügyi gyakorlat, a banküzletek közelebbi ismerete nélkül valóban nem lehet megérteni az adóreform rendkívül terjedelmes és szövevényes labirintusát”.

Az általam alkalmazott módszer teljesen eltér Dolmányos István szubjektívizmusától, amely eleve elhallgatási, torzítási tendenciákat tételez fel részemről, úgy állítja be tanulmányomat, mintha az igazi radikálisokat eltüntetni, a Wekerle-félékből, a polgári „48-asokból” radikálisokat akartam volna faragni. Nem veszi észre, hogy egyetlen publicisztikai munkára sem hivatkoztam. Nem monográfiát írtam az adóreformról, hanem az adóigazgatás átalakításának megérthetősége végett rövid összegezést. Abban viszont igaza van Dolmányos Istvánnak, hogy pontatlanul jellemeztem Kalmár Antalt. Készséggel elismerem. Meg kellett volna említeni, hogy koalíciós kötöttségű köztársasági 48-as volt. De nem tekintettem polgári radikális politikusnak, csupán polgári radikális beállítottságúnak. Nem véletlenül és nem is torzítási szándékkal. Kalmár olyan radikális élességgel támadta a nagybirtokosokat, a nekik kedvezett földadót és a régi katasztronek a nagybirtokot előnyben részesítő aránytalanságát, s még a földosztás gondolatát is előtérbe helyezte az „Új Dualizmus” 170—173. oldalain, hogy valóban radikális beállítottságúnak tekinthető. De annak tekinthető azért is, mert az 1902-ben megjelent „Beksis Gusztáv történet- és közjogírása” c. kötete előszavának V. oldalán „a mindent nivelláló társadalomgazdasági állam” megteremtését tartja minden állam végső céljának. S egyedül ő foglalkozott önálló, terjedelmes könyvben, s nem folyóiratban az adóreformmal. De nem „koronatanúnak” idéztem Kalmárt. Nem idéztem és nem tettem magamévá az adóreformmal kapcsolatos túlzó és elfogult következtetéseit. Abban azonban igaza volt Kalmárnak, hogy az adóreform nagyjában és egészében megfelelt volna a céljának: a korábbinál arányosabb adóztatásnak. A munkásosztály igényeit adóreformmal nem lehetett volna kielégíteni a dualista Magyarországon, a polgári radikálisokét sem. Ehhez társadalmi forradalomra és forradalmi jellegű adóügyi intézkedésekre lett volna szükség. Ilyen igénnyel azonban nem lehet fellépni a dualista Magyarország egyetlen kormányával szemben sem.

Véleményem szerint az adóreform nem ítélt meg abból az aspektusból, hogy mennyire volt „demokratikus”, hanem, hogy milyen mértékben volt kedvezőbb a korábbi adórendszernél a dolgozó osztályok számára. A 69. oldalon százalékosan kimutattam, hogy a lakosság legszegényebb rétegeinél és a középrétegeknél milyen méretű volt az adócsökkentés. Ha Dolmányos István az adóreform valamelyik szakaszával bebizonyítja, hogy ez a kimutatás helytelen, vagy, hogy a korábbi helyzethez képest aránytalanul kívánták megadóztatni a dolgozó osztályokat, beleértve a munkásosztályt is (amelyet ha nem is elégített ki a 800 K-ás létminimum, de kedvezően érintett), akkor elismerem tévedésemet. Addig azonban kénytelen vagyok fenntartani azt az álláspontomat, hogy az adóreformot a Tisza István által vezetett Nemzeti Munkapárt ítélte el azzal, hogy a fináncdők védelme érdekében megakadályozta a lakosság jelentős rétegei adóterhének a csökkentését. Ez az ítélet nem szorul rehabilitációra.

Ami a tudományos apparátus hiányát illeti: a jogtörténet általában nem kíséri lábjegyzetekkel a Magyar Törvénytárban megjelent törvényszakaszokat, mert azok mindenki által

könnyen megtalálhatók. Ha szakítok ezzel az általános gyakorlattal, akkor a tanulmány tele lett volna lábjegyzetekkel, hiszen sok törvény számos szakaszát ismertettem, s mindenütt hivatkozhattam volna a törvénytár oldalaira. De ezt feleslegesnek tartottam, és tartom.

Fura játékot űz Dolmányos István a „terv” szóval. A reform — jogi értelemben — nemcsak terv volt, hanem törvénnyé vált. Újabb törvényes intézkedésekkel kellett elhalasztani, módosítani, levenni a napirendről. Mit változtat a kormányok értékelésén, hogy nem a „tervezet” szót használtam, amikor már a következő mondatban megírtam, hogy a reform nem valósult meg, és mért nem valósult meg. Hol van itt önellentmondás?

Ilyen szubjektív módszerekkel tudományos vitakérdéseket nem lehet megoldani, vagy a megoldáshoz közelebb vinni. Nem követem az ilyen módszereket. Arra azonban fel kell hívnom a figyelmet, hogy Dolmányos István megállt az adóreform anyagi jogi részénél a tanulmány első oldalainál, s nem kritizálta azt az értékelést, amelyet az adókezelési és kivetési eljárásról adtam, semmiféle megjegyzése nem volt a világháborús adótörvényekhez. Pedig: ha az adóreform anyagi jogi része nem olyan, amilyennek értékeltem, akkor a közadók kezeléséről és a közszolgáltatások egyesített kezeléséről szóló két törvény legfontosabb intézkedései érthetlenné, értelmetlenné, fölöslegessé válnának. Azt a kérdést, hogy miért akarták ilyen lényegesen megváltoztatni az adókivetési — és kezelési — eljárást, Dolmányos István föl sem tette. Egyáltalán nem érdekelte, hogy a világháború idején hogyan használta fel a Tisza-kormány a jövődelemdóról, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok kereseti adójáról szóló részeket, hogyan igyekezett védeni még 1916-ban is a fináncötke érdekeit, milyen módosításokkal lépett életbe az 1912. évi Lukács-féle adóreform-novella, hogyan jutott adóigazgatási szerephez az OMGE után a GyOSz. Úgy látszik, számára közömbös, hogy a Tisza-kormány még a világháború idején is csupán előzetes pénzügyminiszteri engedéllyel tette lehetővé, hogy a pénzügyintézeteknél könyvvizsgálatot tartsanak. Nem érdekli, hogy a világháború idején hogyan módosították az ipari, kereskedelmi vállalatok és a pénzügyintézetek adóinak 1909-ben megállapított kulcsait, milyen mértékben csökkent a kétféle adókulcs közötti különbség. Pedig, ha ezeket a kérdéseket megvizsgálta volna, sokkal világosabbá válnának előtte is az adóreform eredeti tendenciái. Ezeknek a nem könnyű kérdéseknek az elemzése is szükséges ahhoz, hogy az adóreformról a korábbinál finomabb, árnyaltabb képet adjunk, ne tekintsük azt csupán jogemléknek, feltárjuk az iparfejlesztéssel kapcsolatos ellentmondásos voltát, kimutassuk eklektikus jellegzetességeit. A tanulmány erre törekedett, úgy gondolom, hogy a tárgyilagos olvasó nem értheti félre.

A Szerkesztő Bizottság — amikor örömmel ad helyt egy olyan vitának, mely konkrét történeti anyagon fontos politika- és gazdaságtörténeti részkérdéseket tisztázhat —, szeretne hangoztatni azon véleményének: nem ért egyet azzal, hogy a konkrét politika- és gazdaságtörténeti kérdésekről folyó vitában az 1909. évi adóreformokról kialakult egyik vagy eddigi álláspontot „a marxista történetírás” álláspontjának tekintik. Azt ugyanis, hogy marxista történetírók egymás közötti vitájában ki miként ítéli meg a koalíciós kormánypolitika egy mozzanatát, nem tarthatjuk „a marxista vagy nem-marxista” szemléletű történetírás döntő kritériumának. Így nem tarthatjuk helyesnek azt a vitamódszert sem, amikor az egyik szerző a maga álláspontját a „marxista történetírás” álláspontjának mondja, melyet a vitapartner csak „újra értékél”. — A szerk.